

ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМЕНІ М.С. ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

СІВЕРЯНСЬКИЙ ЛІТОПИС

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

2020 №1 (151)

Головний редактор
С.М. Шуміло

Шеф-редактор
С.О. Павленко

Заступники головного редактора
В.О. Дятлов, О.Б. Коваленко

Випускові редактори
С.А. Токарев, Е.Л. Міден

Редакційна рада

І.М. Аліференко, Г.В. Боряк, О.Я. Гаранін, І.Б. Гирич, С.Л. Лаєвський,
В.М. Лозовий, О.П. Моця, Ю.А. Мицик, Г.В. Папакін, М.О. Носко, Н.Б. Реброва,
Т. Розен, О.Г. Самойленко, В.А. Смолій, Ю.О. Соболев, С.В. Шумило, О.П. Реснт

Редакційна колегія

А.М. Боровик, С.Ф. Веремєєв, О.М. Веремейчик, Г.В. Вертієнко, О.І. Галенко,
В.О. Дятлов, Я.В. Капранов, О.Б. Коваленко, І.В. Кондратьєв, Т.П. Льоннгрєн,
С.М. Ляшко, О.О. Маврін, Р.В. Маньковська, Є. Остапчук, А.М. Острянка,
В.М. Пекарчук, С.М. Плохій, В.М. Половець, О.А. Прігарін, О.Я. Рахно,
Г. Хаусман, В.Г. Ченцова, О.Є. Черненко, Д. Чишмеджієв, Н.В. Шліхта,
К.М. Ячменіхін

Наказом МОН України №1328 від 21.12.2015 журнал включено до Переліку наукових фахових видань України, публікації яких зараховуються до результатів дисертаційних робіт з історії

Статті журналу індексуються в **Google Scholar** та **OpenAIRE**

Журнал видається за фінансової підтримки Чернігівської облдержадміністрації
6 разів на рік

Міністерство юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації Серія КВ № 23837–13677Р від 03.04.2019

ISSN-print: 2518-7422

ISSN-online: 2518-7430

Адреса редакції: вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна

Телефон для довідок: +38-(046)-295-7418

E-mail: pavlenkoso1955@gmail.com

Старий сайт журналу: siver-litopis.cn.ua

Новий сайт журналу: journals.uran.ua/index.php/2518-7422

INSTITUTE OF HISTORY OF UKRAINE OF THE NAS OF UKRAINE
M.S. HRUSHEVSKYI INSTITUTE OF UKRAINIAN ARCHEOGRAPHY AND
SOURCE STUDIES OF THE NAS OF UKRAINE
T.H. SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY «CHERNIHIV COLEHIUM»
NATIONAL ASSOCIATION OF LOCAL RESEARCHERS OF UKRAINE

SIVERIAN CHRONICLE

SCIENTIFIC JOURNAL

2020 №1 (151)

Editor-in-Chief
S. Shumilo

Managing Editor
S. Pavlenko

Deputies of the Editor-in-Chief
V. Diatlov, O. Kovalenko

Technical Editors
S. Tokariev, E. Miden

Editorial Council

I. Aliferenko, H. Boriak, O. Haranin, I. Hyrych, S. Laievskiy, V. Lozovyi, O. Motsia,
Yu. Mytsyk, H. Papakin, M. Nosko, N. Rebrova, T. Rosén, O. Samoilenko, V. Smolii,
Yu. Sobol, S. Shumylo, O. Reient

Editorial Board

A. Borovyk, S. Veremeev, O. Veremeichyk, H. Vertiienko, O. Halenko, V.
Diatlov, Ya. Kapranov, O. Kovalenko, I. Kondratiiev, T. Lönngren, S. Liashko,
O. Mavrin, R. Mankovska, J. Ostapczuk, A. Ostrianko, V. Pekarchuk, S. Plokyh,
V. Polovets, O. Prigarin, O. Rakhno, G. Hausmann, V. Chentsova, O. Chernenko,
D. Cheshmedzhiev, N. Shlikhta, K. Yachmenikhin

By the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine №1328 from 21.12.2015 the journal is included in the List of scientific professional editions of Ukraine whose publications are incorporated in the results of the dissertation works on history
Journal articles are indexed in **Google Scholar** and **OpenAIRE**

The magazine is published with the financial support of the Chernihiv Oblast State Administration 6 times a year

Ministry of Justice of Ukraine. Certificate of State Registration of the Print Media Series
KV № 23837–13677R from 03.04.2019
ISSN-print: 2518-7422
ISSN-online: 2518-7430

Address of the Editorship: 53 Hetmana Polubotka Street, Chenihiv, 14013, Ukraine
Phone for reference: +38-(046)-295-7418
E-mail: pavlenkoso1955@gmail.com
Old journal site: siver-litopis.cn.ua
New journal site: journals.uran.ua/index.php/2518-7422

ЗМІСТ

У глиб віків

<i>Балушок В.</i> Бортництво у севрюків	5
<i>Ситий І.</i> Чернігівська фортеця 1677 р.: московська залага	16
<i>Адру А.</i> Вишивка та гаптування Чернігова другої половини XVII – початку XVIII століть	36
<i>Травкіна О.</i> Про розбудову Чернігівського кафедрального Борисоглібського монастиря наприкінці XVII – на початку XVIII ст. та місцезнаходження Чернігівського колегіуму	52
<i>Ігнатенко І.</i> Новий Остерський замок. Нарис з історії оборони та топографії фортифікацій	69

Історія міст і сіл

<i>Рига Д.</i> Історичні райони Чернігова та дерев'яне і цегляне будівництво у місті впродовж XIX – початку XX ст.	85
<i>Пилипенко О.</i> Ніжинські грецькі купці Зосими: підприємницька, просвітницька та благодійна діяльність	100
<i>Шара Л.</i> Упорядкування транспортних шляхів у Чернігові наприкінці XIX – початку XX ст.	107

Церковна старовина

<i>Герасименко В.</i> Життя та діяльність Чернігівського єпископа Веніаміна (Биковського)	115
<i>Шуміло В.</i> Істинно-православна церква на Чернігівщині та ігумен Аліпій (Яковенко)	124
<i>Кіріченко О.</i> Церковне життя Чернігівщини у період німецької окупації за матеріалами преси	138
<i>Шумило С.</i> До питання про походження роду прп. Паїсія Величковського і його зв'язки з Чернігівщиною	144

Мовою документів

<i>о. Мицик Ю.</i> Гетьман Іван Мазепа і обрання ректора Києво-Могилянської колегії у 1693 р.	164
<i>Реброва Н.</i> Нові відомості з історії садиби Кочубеїв у Батурині	168

Розвідки

<i>Щербина С.</i> Уніфікація статусу ремісничих цехів Чернігово-Сіверщини згідно з «Ремесленным положением» 1785 р.	173
<i>Юцевич П.</i> Формування життєвої позиції О. Ф. Ліндфорса під впливом внутрішньополітичної ситуації в Російській імперії XIX століття	179
<i>Оксін Т.</i> Історія реставрації палацово-паркового ансамблю Кирила Розумовського в Батурині у 1947–1949 роках XX ст.	188
<i>Комарницький О.</i> Чернігівський педагогічний виш: формування студентського складу та його основні характеристики (20–30 ті рр. XX ст.)	193
<i>Іваницька С.</i> “Ніколи ... не жалів я, що не вдалися всякі комбінації, ... щоб українізувати гетьманське міністерство”: Сергій Сфремов та Українська партія соціалістів-федералістів за доби Гетьманату (квітень–грудень 1918 року)	204
<i>Філіпова Г.</i> Особливості формування української клієнтели князя Олександра Меншикова у 1709–1727 рр.	218
Іваненко А. Управлінський апарат в РКУ та ВЗО як засіб реалізації мети та завдань окупації України Третім Райхом	230

Всесвітня історія

- Миколенко Д.* Здобутки чи топтання на місці? Стимулювання підприємницької активності у Болгарії (1887–1894 рр.) 245
- Ткаченко В.* Трансформація уявлень канадського суспільства про геополітичну ситуацію у світі (1945–1949 рр.) 254

Рецензії. Огляди. Анотації

- Горох М.* Рецензія : Голод 1946–1947 рр. в Україні: колективна пам'ять / Упорядник В. І. Марочко; За матеріалами О. М. Веселової, В. Я. Веселова. Київ: видавець Мельник М. Ю., 2019. 1176 с. 266
- Демченко Т.* Рецензія : Список репресованої літератури: Заборонені видання 1920–30-х років / Упоряд. С. І. Білокін. Київ: Українські пропілеї, 2018. 520 с. 269

Наталія Реброва

●
**НОВІ ВІДОМОСТІ
З ІСТОРІЇ САДИБИ КОЧУБЕЇВ У БАТУРИНІ**

DOI: 10.5281/zenodo.3732606

© Н. Реброва, 2020. CC BY 4.0

Мета дослідження полягає у з'ясуванні історії садиби родини Кочубеїв у колишній гетьманській столиці – Батурині. У процесі підготовки публікації було використано загальнонаукові (типологізації, класифікації, систематизації) та історичні (історико-генетичний, проблемно-хронологічний) **методи**. **Наукова новизна** зумовлена запровадженням до наукового обігу нововиявлених документів з історії садиби Кочубеїв у Батурині, що зберігаються у Російському державному історичному архіві в Санкт-Петербурзі.

Ключові слова: Батурин, родина Кочубеїв, Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця».

На території Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця», у середмісті Батурина знаходиться так звана Кочубеївщина – пам'ятка садово-паркового мистецтва XVII–XVIII ст. Свою назву це урочище одержало від прізвища відомого військово-політичного діяча Української козацької держави В. Кочубея, який за гетьмана І. Мазепи обіймав уряди генерального писаря (1687–1699) та генерального судді (1699–1708)¹.

У парку зберігся будинок В. Кочубея – пам'ятка житлової архітектури тієї доби, що правда видозмінена у процесі перебудов протягом другої половини XIX–XX ст.²

Взаємини між В. Кочубеєм та І. Мазепою під впливом різних обставин згодом погіршилися, і він разом з полтавським полковником І. Іскрою написав донос цареві Петру I на свого патрона, за що був заарештований і страчений. Проте після переходу І. Мазепи на бік шведського короля Карла XII В. Кочубей та І. Іскра були реабілітовані й перепохонані у Києво-Печерській Лаврі. Водночас родині Кочубеїв було повернуто конфісковані маєтності й, зокрема, садибу у Батурині.

Останній гетьман України К. Розумовський, який планував повернути Батурина столицний статус, викупив садибу В. Кочубея у його нащадків і, за переказами, любляв відпочивати у старовинному парку. За його наказом були зроблені прибудови до будинку і споруджені господарські будівлі. Після смерті екс-гетьмана його маєтності у Батурині успадкував його третій син А. Розумовський. Дипломат і меценат, він більшу частину часу проводив за кордоном і фактично занепастив батьківську садибу, яка зрештою у 1854 р. перейшла до Міністерства державного майна.

Саме в цей критичний для садиби момент у справу втрутився праправнук

¹ Батурин: історія в пам'ятках. Путівник Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця». Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. С. 28–42.

² Реброва Н. Будинок генерального судді В. Кочубея: історія пам'ятки. *Сіверянський літопис*. 2013. № 4-6. С. 65–70.

В. Кочубея дійсний таємний радник А. Кочубей. У 1856 р., «желая упрочить за своим родом дорогое для нас место», він звернувся до імператора Олександра II з клопотанням дозволити Міністерству державного майна продати йому колишній маєток Кочубеїв у Батурині. Відповідь, яка незабаром надійшла зі столиці, містила опис Кочубеївщини та усіх будівель, які збереглися натоді. Слід зазначити, що казенні землі не підлягали продажу, але з волі імператора для родини Кочубеїв було зроблено виняток. Як свідчить купча, у 1859 р. садиба дісталася синові А. Кочубея капітану лейб-гвардії П. Кочубею, згодом відомому громадському діячу, голові Російського технічного товариства.

Документи, що публікуються, ставлять крапку у питанні про час і обставини повернення у власність Кочубеїв садиби у Батурині. Крім того, вони стануть у пригоді для систематизації та атрибуції матеріалів, виявлених під час археологічних досліджень, які тривають на території Кочубеївщини. Нарешті, представлені документи вкотре актуалізують питання щодо виявлення і збереження історичної спадщини, зокрема, садибних будинків представників соціально-політичної еліти Північного Лівобережжя.

Текст документів подається мовою оригіналу згідно з нормами сучасного російського правопису зі збереженням фонетичних та стилістичних особливостей оригіналу. Нерозібрані місця в тексті позначені трикрапкою у квадратних дужках [...]. Археографічне опрацювання здійснене на підставі чинних правил передачі тексту документів XIX – початку XX ст.

№ 1

**Клопотання А. В. Кочубея до імператора Олександра II
щодо купівлі маєтку Кочубеївщина у Батурині
у Міністерства державного майна**

1856 р.

Ваше Императорское Величество
Всемиловейший Государь

Черниговской губернии, Конотопского уезда, в местечке Батурине, бывшем резиденцией малороссийских гетманов, находится усадебный грунт земли (9 десятин, 1632 квадратных сажень) с небольшим садом и постройками, называемый Кочубеевщина. В последнее время земля эта входила в состав имений фельдмаршала графа Разумовского³, состоявших за долги в казенном управлении и перешедших в 1854 году в ведомство Министерства государственных имуществ. Происходя по матери моей из рода Разумовских⁴, я мог бы в свое время воспользоваться предоставляемым законами правом выкупа всего имения, но денежные средства мои не позволили мне это привести в исполнение. Таким образом, в ведомство Министерства государственных имуществ перешел со всем имением Разумовского и означенный грунт земли, имеющий для рода Кочубеев особое значение. Земля эта принадлежала в конце XVII-го века пращуру моему, генеральному судье Войска Запорожского Василию Леонтьевичу Кочубею, который сделался жертвою преданности своей императору Петру Великому. Еще и поныне сохранились развалины каменного дома, в котором жил Кочубей, погибший мученическою смертью от руки Мазепы. Несмотря на перемены

³ Розумовський Кирило Григорович (1728–1803) – останній гетьман Лівобережної України (1750–1764), граф, генерал-фельдмаршал.

⁴ Насправді Олена Василівна Туманська, мати Аркадія Васильовича Кочубея, не мала родинних зв'язків з Розумовськими.

владельцев, грунт этот оставил за собою до сего дня название Кочубеевщины, название, хранимое преданием.

Желая упрочить за своим родом дорогое для нас место, осмеливаюсь всеподданнейше просить Ваше Императорское Величество всемилостивейше дозволить Министерству государственных имуществ продать мне означенные на представляемом при сем плане 9 десятин, 1632 квадратных сажень земли с находящимся на них старым строением.

Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі. Ф. 971. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 5–6. Оригінал.

№ 2

**Відповідь чиновника Міністерства державного майна
П. Халанського на клопотання А. В. Кочубея,
яка містить опис мастку Кочубеївщина**

8 серпня 1856 р.

Милостивий Государь
Аркадій Васильевич!

Усадебний грунт с садом, называемый Кочубеевщина, находится Черниговской губернии Конопотского уезда в местечке Батулин, при почтовой дороге, прилегающей от г. Чернигова до г. Полтавы.

Он заключает всего пространства земли 9 десятин 1632 квадратных сажень, т.е. под двором и строениями 1 десятина 288 саж., под огородами 1 десятина 1704 саж., под фруктовым садом 4 десятин 1944 саж., под оврагом с кустарником 1 десятина 1488 саж. и под озером 1008 квадратных сажень(*).

На описываемой усадьбе остался один угол каменного дома, принадлежащего, по преданиям старожилы, Василию Леонтьевичу Кочубею. Наружность и старинная архитектура сего строения свидетельствуют о его древности. Оно построено в длину на 8 и шириною в 5 сажень; к нему вместо разрушившегося построен за времен графа Разумовского деревянный дом для помещения главного вотчинного управления, длиною в 20, шириною в 5 сажень, оцененный при поступлении в ведомство Государственных имуществ в 360 руб. сер.; при нем флигель деревянный, длиною в 6½, шириною в 4 сажени, оцененный в 160 руб., второй флигель деревянный, длиною в 10, шириною в 4½ сажени, оцененный в 125 руб.; в саду баня деревянная, длиною 6½ шириною 3 сажени, оценена в 120 руб., да экономических построек 3 по оценке на 132 руб.

По люстрационному назначению дом, флигель первый и конюшню предположено оставить под помещение сельского управления и сельских училищ, а остальные строения для продажи на слом, как ненужные для имения при оброчном его положении.

Положение о люстрации не включает правила об оценке земли на вечность потому, что казенные земли не подвергаются продаже; но ежели принять цены, существующие в Черниговской губернии, на подобного рода угодья, то полагая десятину по 45 рублей составит 435 р. 60 к., да за находящиеся на усадьбе строения 837 р.

Итого 1332 р. 60 к.

Отвествуя сим на почтеннейший отзыв Вашего Превосходительства от 20-го июля с глубочайшим почтением и преданностию.

Честь имею быть

Вашего Превосходительства покорнейшим слугою
/Подписал/ Петр Халанский⁵

8 августа 1856 г.

г. Чернигов

Его Прев-ству А. В. Кочубею

*На прилагаемом при сем геометрическом плане вычисление пространства земель показано по принятому в Министерстве государственных имуществ правилу с обращением саженой в сотые доли десятин.

Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі. Ф. 971. Опс. 1. Спр. 95. Арк. 8–9. Копія.

№ 3

**Купчий запис про придбання П. А. Кочубеєм
мастку Кочубеївщина у Батурині**

30 вересня 1859 р.

Лета тысяча восемьсот пятьдесят девятого сентября в тридцатый день, Управление государственных имуществ, с Высочайшего Государя Императора повеления, испрошенного 11 мая 1859 года министром государственных имуществ, продало лейб-гвардии капитану и кавалеру Петру Аркадьевичу Кочубею усадебный грунт земли, называемый Кочубеевщиною, состоящий в Батуринском казенном имении Черниговской губернии Конотопского уезда, пространством в 9-ть десятин 1632 кв. саж. и с прилегающей к нему с северной стороны нарезкою от огородной земли в количестве тысячи семисот двадцати восьми саж., всего 10 десятин 960 саж., с находящимися на том усадебном грунте строениями, как-то: деревянным домом на каменном фундаменте, постройкою для служб и кухонь и экипажным сараем. Продажу сию Управление государственных имуществ совершило с тем: 1) чтобы г. Кочубей уплатил оному за означенное усадебное место 468 руб. сер. и за строения 670 р. сер. всего 1138 руб. и 2) чтобы расходы на совершение сей купчей крепости обращены были на счет его, Кочубея.

К сей купчей крепости чиновник особых поручений VI класса при Первом Департаменте государственных имуществ, коллежский асессор Иван Андреев сын Ивашкевич в том, что я на проданное Управлением государственных имуществ вышеозначенное недвижимое имение за 1138 р. сер. которые Управлением государственных имуществ сполна получены, по поручению означенного Департамента сею купчую крепость выдал и руку приложил.

У сей купчей крепости по личной просьбе в составлении сего акта участвующих лиц коллежский секретарь Иван Гаврилов сын Данишевский свидетелем был и руку приложил.

У сей купчей крепости по личной просьбе участвующих лиц в составлении акта чиновник по особым поручениям 8-го класса титулярный советник и кавалер Петр Федоров сын [...] свидетелем был и руку приложил.

У сей купчей крепости по личной просьбе участвующих в составлении акта лиц титулярный советник Михайло Иванов сын Андреев свидетелем был и руку приложил.

Сию купчую крепость писал С. Петербургской Палаты гражданского суда 2 Департамента крепостных дел писец коллежский секретарь Петр Мендель. По журналу Палаты совершил по законам секретарь Неронович. 1859 года сентября

⁵Халанський Петро Іванович – згодом дійсний статський радник, управляючий Чернігівською палатою державних маєтностей.

в тридцятий день, сия купчая крепость С. Петербургской Палаты гражданского суда во 2-м Департаменте писана и во 2-ю книгу под. №36-м записана; пошлин крепостных 45р. 52 к. гербовых 1 р. 50 коп., за записку 3 р. и на пропечатание 3 р. 2 к. принято. Совершил надсмотрщик Николай Мурзин.

Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі. Ф. 971. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 20–23. Копія.

Реброва Наталія Борисівна – генеральний директор Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця” (вул. Гетьманська, 74, м. Батурін, 16512, Україна).

Rebrova Nataliia B. – Chief Executive Officer of the National Historical and Cultural Reserve “Hetman’s Capital” (74 Hetmanska Street, Baturin, 16512, Ukraine).

E-mail: baturin.capital@ukr.net

NEW INFORMATION ABOUT THE HISTORY OF KOCHUBEI'S ESTATE IN BATURIN

*The **purpose** of the study is to find out the history of the estate of the Kochubei family in the former Hetman’s capital Baturyn. In the process of preparing the publication, general scientific (typologization, classification, systematization) and historical (historical-genetic, problem-chronological) **methods** were used. The **scientific novelty** is conditioned, first of all, by the introduction into scientific circulation of newly discovered documents on the history of the Kochubey’s estate in Baturin, which are stored in the Russian State Historical Archive in St. Petersburg.*

Keywords: Baturin, Kochubei family, National Historical and Cultural Reserve “Hetman’s Capital”.

Дата подання: 25 січня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 5 березня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Реброва Н. Нові відомості з історії садиби Кочубеїв у Батурині. *Сіверянський літопис*. 2020. №1. С. 168–172. DOI: 10.5281/zenodo.3732606.

Цитування за стандартом APA

Rebrova, N. (2020). Novi vidomosti z istorii sadyby Kochubeiv u Baturyni [New information about the history of Kochubei’s estate in Baturin]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, 168–172. DOI: 10.5281/zenodo.3732606.